

Индекс на
авторитарния
популизъм
2024

TIMBRO

За индекса

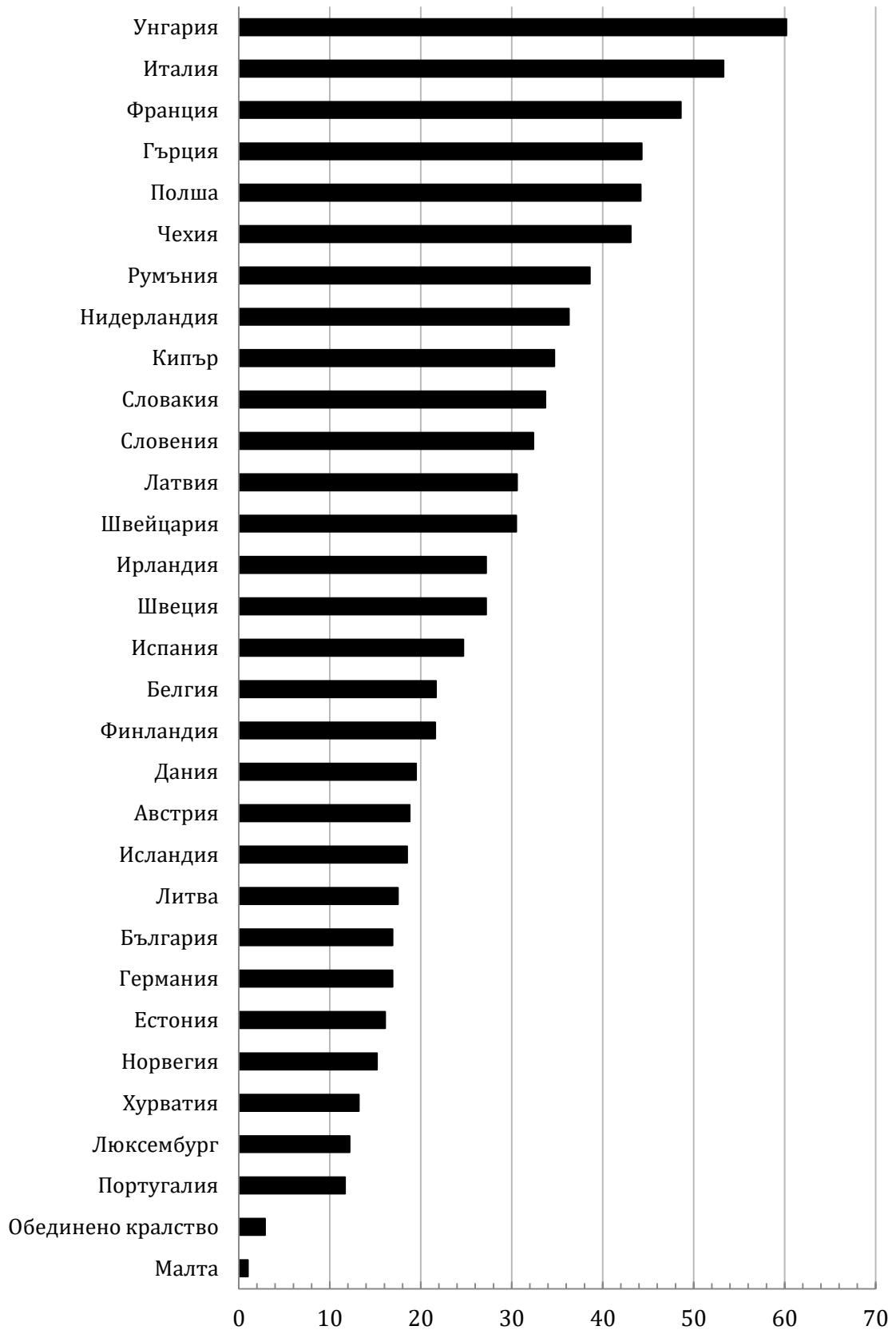
Индексът на авторитарния популизъм предлага цялостен преглед на основните идеологически тенденции в европейската политика, като се съсредоточава върху партиите, които защитават нелиберални и авторитарни идеологии. Той предоставя задълбочен европейски и национален контекст както за историческите, така и за съвременните събития и избори, което дава възможност за по-задълбочено разбиране на политическите събития. Подчертават се и основните електорални предизвикателства, пред които са изправени привържениците на либералната демокрация, либерализма

и принципите на пазарната икономика.

Индексът беше публикуван за първи път през 2016 г., а следващите му издания бяха публикувани през 2017 и 2019 г. Предишните издания получиха широко медийно отразяване в цяла Европа, а индексът се използва често от изследователи.

Настоящото четвърто издание е актуализирано, преработено и разширено, като включва 31 държави и обхваща всички избори, провеждани в тях между 1945 и 2023 г.

Средна подкрепа за популистски партии през 2023 г. по държави,
%

ОСНОВНИ ИЗВОДИ

Средната подкрепа за леви и десни партии в Европа, които защитават популистки и/или авторитарни идеологии, в момента е 26,9%. Въпреки че това представлява исторически най-високото ниво на подкрепа за тях, 2023 г. е петата поредна година без допълнителен ръст. Понастоящем има данни, които предполагат консолидиране на подкрепата за популистките партии, но няма индикации за по-нататъшно разширяване.

Петте държави с най-висока подкрепа за популистки и/или авторитарни партии са Унгария, Италия, Франция, Гърция и Полша. Обратно, петте държави на дъното по подкрепа за такива партии са Хърватия, Португалия, Обединеното кралство, Люксембург и Малта.

Електоралната подкрепа за национално-консервативни партии остава много висока, като се увеличава непрекъснато от 1990 г. насам. Средната подкрепа в момента е 13,9%, което е малко под 14,1%, регистрирани през 2022 г. Докато подкрепата за десния авторитаризъм/популизъм продължава да нараства, през последните години се наблюдава постоянен спад на подкрепата за радикалната левица. Тези партии вероятно не са успели да запазят инерцията, която набраха след финансовата криза от 2008 г.

През 2023 г. електоралната подкрепа за либералните партии достига

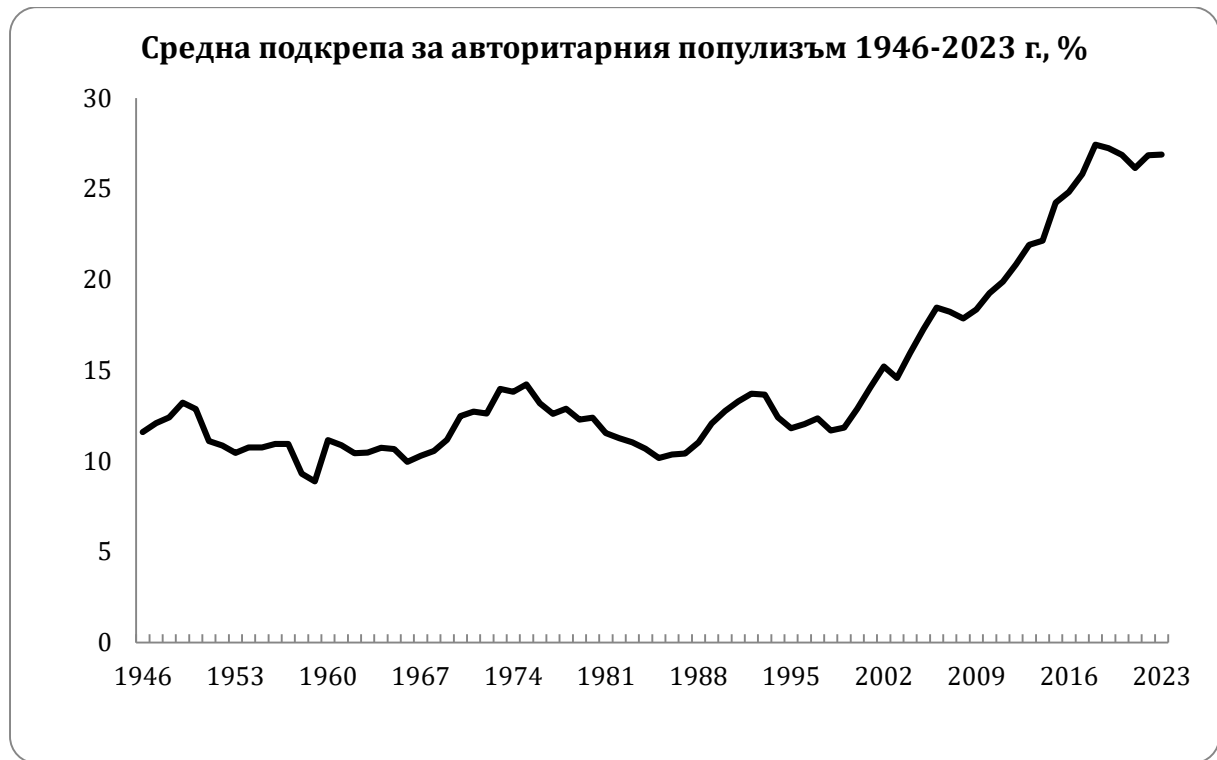
исторически връх, достигайки 12,3 %. Ръстът на подкрепата за тях е постоянен от 2010 г. насам.

Към март 2024 г. популистки и/или авторитарни партии участват в осем правителства в Европа: Унгария, Италия, Испания, Словакия, Словения, Финландия, Швейцария и Румъния. Това е най-ниското ниво на участие в правителства от 2014 г. насам, като през 2019 г. то е намаляло от 15 държави.

В доклада се посочват 60-те най-значими авторитарни и/или популистки партии в Европа. 25 от тези партии са класифицирани като леви по отношение на икономическите въпроси, а 18 са класифицирани като десни. По културните въпроси 32 партии са класифицирани като консервативни, а 11 - като прогресивни. По европейските въпроси 22 партии са класифицирани като твърди евроскептици, 19 - като меки евроскептици, а 9 партии - като проевропейски.

Заслугите на популистките партии в управлението се различават значително. Докато някои от тях, като Фидес и Право и справедливост (PiS), се проявиха като ненадеждни защитници или дори противници на либералната демокрация, други, като Партия Финландците (PS) и Италиански браря (Fdl), досега действаха в рамките на формалните и неформалните структури на действащия ред. От 60-те най-значими партии 18 се считат за партии с

висока степен на демократично доверие, а 22 - за партии с ниска степен на демократично доверие.

Въведение

По време на изборите в Европа през 2023 г. десните популистски партии отново доминираха в заглавията на вестниците. Обобщение на националните избори, проведени в десет европейски държави, показва следното:

- В Естония след изборите през март национално-консервативната Консервативна народна партия на Естония (EKRE) стана втората по големина партия в парламента. С 16,1% от гласовете EKRE постигна втория си най-добър резултат в историята и сега е най-голямата опозиционна партия.
- Във Финландия през април партия Финландците постигна най-добрия си изборен резултат в историята. С 20,1% от гласовете тя за втори път влезе в състава на коалиционно правителство, като се съюзи с Националната коалиционна партия, Християндемократите и Шведската народна партия.
- В България през април Възраждане стана третата по големина партия в парламента с 13,6% от гласовете - най-добрият резултат за крайнодясна партия в историята на страната.
- В Гърция, където през 2023 г. избори се проведоха два пъти - през май и през юни, три по-малки национал-консервативни партии спечелиха общо почти 13% от гласовете.
- В Испания дясната популистка партия Вокс защити позицията си на трета по големина партия на изборите през юни. Тя обаче загуби почти 3% от гласовете в сравнение с предишните избори, когато получи 12,4%.
- В Словакия Роберт Фицо се върна на поста министър-председател през септември, след като неговата националноконсервативна и лявопопулистка партия Смер (Посока - Социалдемокрация) спечели парламентарните избори. Националистическата Словашка национална партия, или СНС, също влезе в парламента, докато две други крайно десни партии не успяха да влязат в него.
- В Люксембург национално-консервативната Алтернативна демократична партия за реформи (ADR) постигна най-добрия си резултат досега, като събра 9,3% от гласовете и стана четвъртата по големина партия в страната.
- Изборите в Полша през октомври доведоха до смяна на властта, като национал-консервативната партия Право и справедливост (PiS) загуби властта след осем години управление на правителството. Въпреки това PiS получи най-голям дял от гласовете (35,4%), докато друга националистическа партия -

Конфедерация Свобода и независимост (KWiN) - получи допълнителни 7%.

- В Швейцария през ноември дяснопопулистката Швейцарска народна партия (SVP) отново стана най-голямата партия, като събра 27,9% от гласовете.
- През ноември в Нидерландия дяснопопулистката Партия на свободата на Герт Вилдерс изненада почти всички, като спечели изборите. Към март 2024 г. все още не е ясно дали Вилдерс ще успее да състави правителство.

Към тези резултати трябва да прибавим и последователните успехи на партии със сходни възгледи в страни като Швеция, Германия, Франция, Белгия и Австрия, както и значителните успехи на важни регионални избори, например в Бавария.

Най-общо, изборите през 2023 г. бяха поредното напомняне, че живеем в епоха на популизъм. Устойчивото нарастване на електоралната подкрепа за популистките партии и разширяването на тяхното влияние представляват най-значителната трансформация в европейския политически пейзаж от появата на демокрацията. Първоначално възприеман като вълна, тенденция или заплаха, която трябва да бъде управлявана, популизмът вече се е утвърдил в нашата политическа реалност. Той вече не е единично събитие, на което трябва да се обърне

внимание, а по-скоро ново нормално явление, с което трябва да се борим. Както твърди Хенри Олсен в статия в *The Spectator* миналата година, вече сме преминали времето, когато се чудим дали популистките настроения ще отшумят:

По-скоро е време да помислим за немислимото досега: може би популизмът ще бъде за XXI век това, което социалдемократията, подкрепяна от профсъюзите, беше за XX век. // Това популистко бъдеще засега остава само далечна гледка на хоризонта. Нарастващата сила на популистките движения и идеи показва, че то се приближава. Ако събитията продължат да се развиват по сегашния си начин, светът през 2070 г. ще бъде толкова различен от днешния, колкото е бил този през 1970 г. от 1920 г.¹

През последните няколко десетилетия политическият дискурс в западния свят се фокусира върху разбирането, борбата и справянето с възхода на популистките партии. Съществува богата и постоянно нарастваща научна литература за популизма: какво представлява една популистка партия, какво обяснява възхода на популизма, как популизмът е свързан с различни проблеми и т.н. Настоящият доклад няма пряк принос към тази литература. Вместо това той предоставя цялостен емпиричен преглед на появата на популизма в

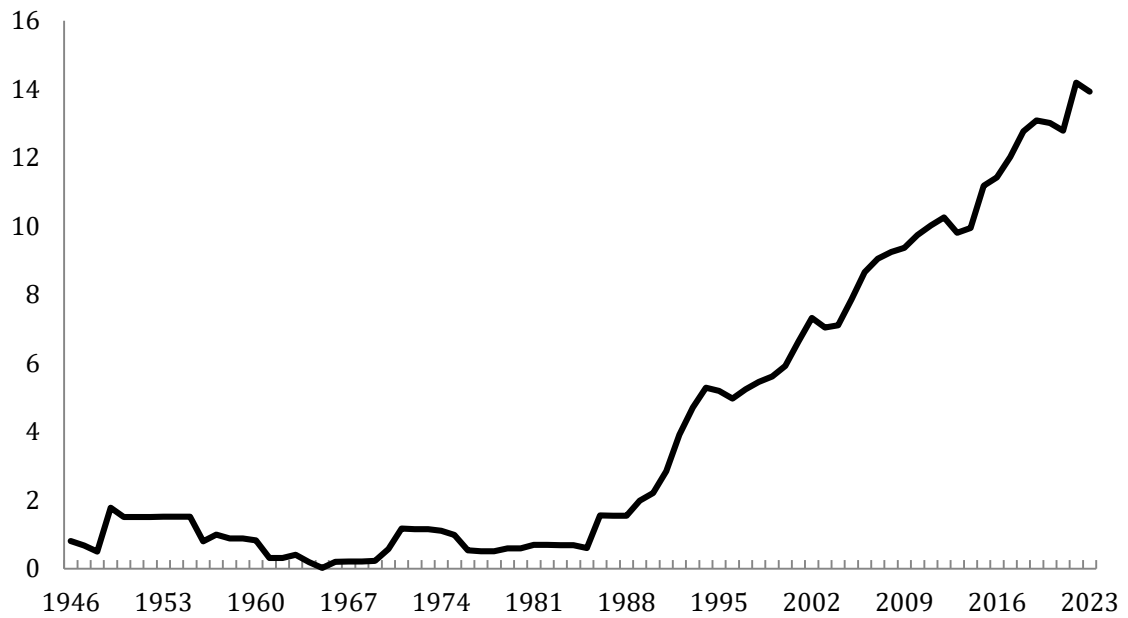
¹ <https://thespectator.com/topic/why-were-all-populists-now-populism/>

Европа с надеждата да създаде солидна емпирична основа, върху която да стъпят различни теоретични рамки и нормативни дискусии.

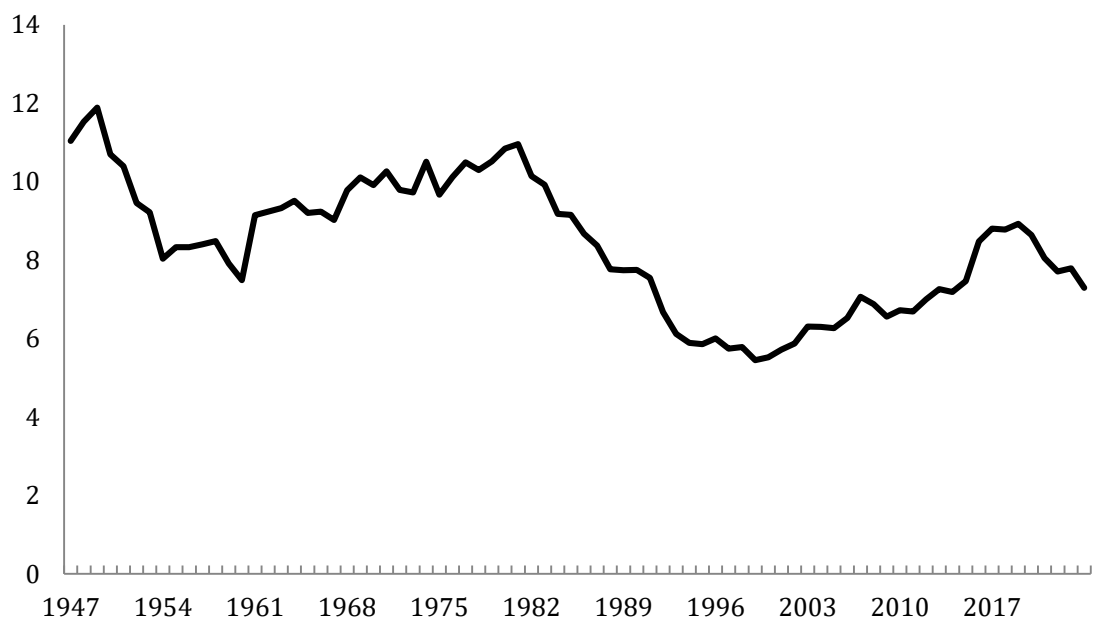
Докладът и индексът предоставят цялостен преглед на основните идеологически тенденции в европейската политика, като се фокусират по-специално върху антисистемните партии. Обхващайки всички национални избори в европейските демокрации между 1945

и 2023 г., докладът контекстуализира предизвикателството на популизма както като съвременно явление, така и като такова с исторически корени. Като поставя отделните събития в контекста на по-широки исторически и политически събития, изследването предоставя емпирични и исторически перспективи, които позволяват по-задълбочено разбиране на появата и развитието на популизма.

Средна подкрепа за национал-консерватизма, 1946-2023 г., %

Средна подкрепа за левия авторитарен популизъм, 1946-2023 г.

Методология и данни

Целта на този доклад е да очертае широките идеологически тенденции в европейската политика, като се фокусира по-специално върху партиите, които могат да представляват заплаха за либералната демокрация, пазарната икономика и върховенството на закона. За да постигнем тази цел, класифицираме и индексираме партиите въз основа на идеологията и, където е уместно, ги разграничаваме допълнително като авторитарни или популистки.

Защо разглеждаме партии? Политическите партии служат като проводник на идеи, но популистките идеи рядко се ограничават до една партия. Значителните промени обикновено се случват чрез широки партийни коалиции. Непосредствено след войната в почти целия политически спектър нараства подкрепата за силна, интервенционистка държава. Неолибералното отдръпване от "силната държава" през 80-те години на XX век не би имало значително политическо въздействие, ако беше отстоявано единствено от неолиберални партии, които в миналото не са получавали голяма политическа подкрепа. Именно широкият център, към който през 80-те и 90-те години гравитираха както социалдемократите, така и консерваторите, улесни тази промяна. Въпреки че зелените партии се възползваха от нарастващия интерес към екологичните проблеми, екологичните политики бяха възприети

от партии от целия спектър. Нещо повече, подкрепата за основните проблеми в нашето съвремие не е присъща само на отделни партии. Например десните популистки партии първи се обявиха за намаляване на имиграцията, но постепенно получиха подкрепа и от други партии.

Най-вече популисткият мироглед, според който политиката трябва да бъде разглеждана като конфликт между народа и елита, проникна не само в други партии, но оказва влияние и върху интелектуалците и политическите анализатори. През 60-те и 70-те години на XX век марксистките идеи оказват несъразмерно голямо влияние върху обществените институции в сравнение със електоралната тежест на комунистическите партии. По подобен начин неолибералните идеи оказват значително влияние през 80-те години на XX век, въпреки че нямат силна подкрепа сред политическите партии.

Може да се твърди, че политическите партии са били от съществено значение за развитието на популистките идеи, тъй като не е имало други арени, където да се развиват идеи (няма университетски факултети, редакции, мозъчни тръстове и т.н.). В политиката идеите на популистите се конкретизираха и претегляха спрямо други и възникваха конфликти на цели.

Анализирането на идеологическите промени чрез изборните резултати на

постоянно сменящите се политически партии, които често могат да се различават по отношение на идеите и политиките, не е оптимално. Въпреки това този тип анализ остава най-добрият инструмент, с който разполагаме в момента. Резултатите от проучванията на общественото мнение често водят до дори по-лош резултат, тъй като разбирането на етикети като "либерален", "социалистически" и "консервативен" може да се промени с течение на времето. В това отношение политическите партии предлагат известна степен на приемственост: една либерална партия винаги ще проявява по-либерални тенденции от социалистическите или консервативните партии и обратно.

Ползваната тук категоризация на партиите има за цел да съответства на начина, по който партиите възприемат себе си, както и на начина, по който те обикновено се описват в медиите и научните изследвания. Макар че категоризирането на основните партии като социалдемократически, зелени, либерални, консервативни и християндемократически обикновено е лесно, трудности възникват, когато налице е широка коалиция от идеологически традиции, особено в дясноцентристките партии. Поради това в индекса на популизма консервативните и либерално-консервативните партии се разглеждат като една категория.

Категоризирането на популистките и авторитарните партии представлява

допълнително предизвикателство, тъй като малко партии се самоопределят като такива. Поради това ползваната тук категоризация разчита до голяма степен на предишни изследвания, макар че между тях може да липсва консенсус. Освен това партиите са класифицирани като авторитарни при две различни обстоятелства: ако открито пропагандират недемократични идеологии - например марксизъм-ленинизъм, фашизъм, нацизъм - или ако са демонстрирали готовност да изоставят демократичните принципи, докато са на власт - например Фидес, PiS, Движение за демократична Словакия (HZDS).

В посткомунистическа Европа партиите могат да бъдат антисистемни и с популистка реторика, като същевременно се придържат към либерални, проевропейски и пропазарни идеи. Такива партии не са включени в този индекс, като се отчита, че силните антисистемни настроения понякога могат да бъдат съчетани със зачитането на демократичните и либералните идеали, особено в дисфункционални демокрации.

Индексът отчита и факта, че партиите могат да променят идеологическите си основи с течение на времето. Понякога промяната се дължи на решение на партиен конгрес или на смяна на ръководството. Понякога тези промени настъпват постепенно, поради което е трудно да се определи точният момент, в който се случва промяната от една идеология към друга. С оглед на това

трябва да се отбележи, че индексът разчита в голяма степен на вторична литература.

Политическите партии обикновено се стремят към една или повече от три общи цели: управленски постове, гласове и влияние. Въпреки че тези цели са логически съвместими - увеличаването на подкрепата на избирателите води до влияние и по-вероятен път към управленски позиции - понякога партиите трябва да изберат приоритети между тях. Индексът изследва до каква степен популистките партии са успели да постигнат две от тези цели: гласове и постове. Влиянието върху политиката е извън обхвата на индекса.

Индексът обхваща тридесет и една държави, включително всички членове на ЕС, Норвегия, Исландия, Швейцария и Обединеното кралство, от момента, в който те са независими и са започнали да провеждат демократични избори.

За измерване на търсенето на авторитарен популизъм се ползват изборни резултати. Индексът обхваща всички избори от 1945 до 2023 г.² Представена е средна европейска стойност, базирана на предходните

избори във всяка държава, за да се направи лесен преглед на годишните промени. Следователно изборите в Швеция през 2018 г., да речем, предоставят шведската средна стойност и през 2019 г., 2020 г. и 2021 г., докато изборите през 2022 г. се ползват за 2022 г. и 2023 г. С други думи, индексът дава отговор на въпроса колко избиратели са избрали авторитарна популистка партия в края на годината на последните избори. По този начин резултатът няма да зависи от това дали в дадена страна е имало избори през дадена година, нито от броя на страните, в които е имало избори през дадена година. Европейските избори, а в някои случаи и местните избори, са разгледани в доклада, но не са включени в индекса.

В случаите, когато в дадена страна се провеждат няколко избори в рамките на една година, се включват само резултатите от последните избори. Индексът обхваща всички политически партии, спечелили поне 1% от гласовете на национални избори, като по-малките партии се включват, ако категоризацията им е лесна.

² Резултатите от изборите са получени от parties-and-elections.eu и Wikipedia. Тези източници, както и уебсайтът "Избори в Европа", са използвани и за идеологическата класификация, в допълнение към вторичната

литература, посветена на конкретни партии, държави и региони. Експертното проучване Chapel Hill Expert Survey също е консултирано за позициите на партиите по отношение на икономиката, ЕС и социалните въпроси.

Идеологически тенденции в Европа 1946-2023 г.

Повечето политически партии могат да бъдат категоризирани в няколко партийни семейства, като либерали, консерватори, социалдемократи, зелени и подобни. Партиите от едно и също семейство имат общи идеологически основи, заемат сходни позиции в съответните партийни системи (социалдемократите обикновено са вляво, либералите - в средата, а консерваторите - вдясно) и са склонни да се обединяват по широк кръг от въпроси. Те също така търсят близост помежду си, като често формират партийни групи в институции като Европейския парламент.

Въпреки че повечето партии остават верни на идеологическото си наследство, промени настъпват, както се вижда, когато бившите комунистически партии в Западна и Източна Европа се преименуват на демократични социалисти след края на Студената война.

Приемствеността на идеологията е от значение за избирателите, както сочат

различни обяснителни модели на поведението на избирателите. Въпреки че икономическите, социалните и индивидуалните фактори играят важна роля, проучванията последователно показват, че избирателите обикновено се придържат плътно към идеологията на партиите, които подкрепят. Ето защо за избирателите знанието, че дадена партия е "социалистическа", "зелена" или "либерална", е от ключово значение за мотивирането на решение в деня на изборите.

По-нататък ще разгледаме съответните аспекти на промените в европейската политика през последните седемдесет години. Макар че уникалните обстоятелства могат да обяснят отделни изборни резултати на конкретни партии в определени страни, вероятно има общи обстоятелства, които са в основата на дългосрочните тенденции за цели партийни семейства.

Социалдемокрация

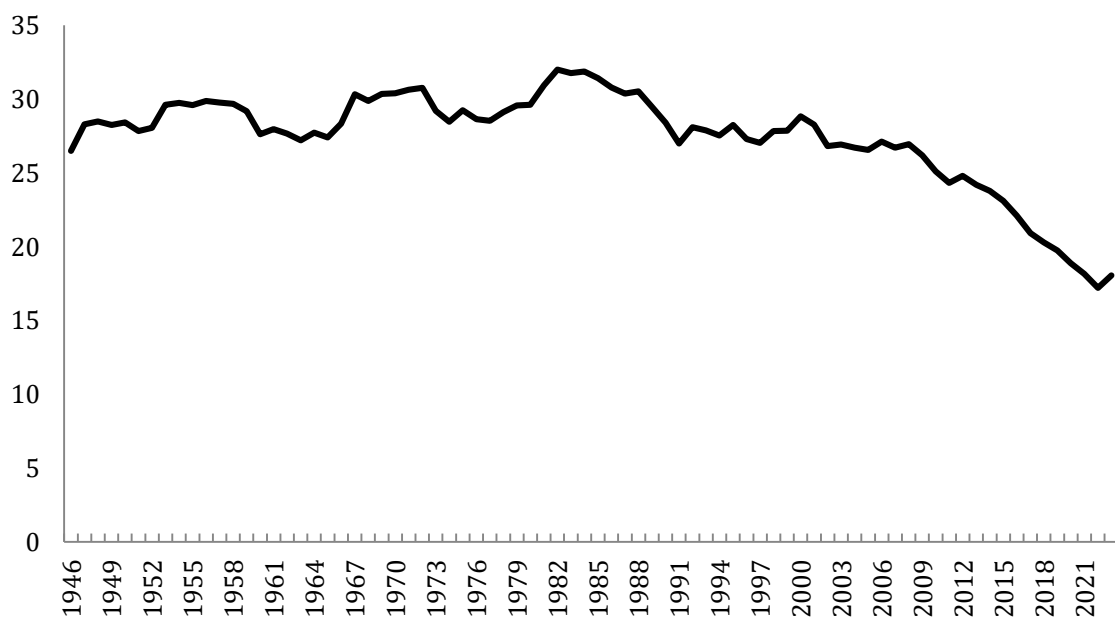
Социалдемократическите партии оказват значително влияние върху политиката на Западна Европа в продължение на повече от век. Според нашия индекс те са достигнали своя максимум през 1982 г., като са имали средна подкрепа от над 32 %. Дори и в началото на хилядолетието подкрепата за тях остава стабилна - около 28%. През последните две десетилетия обаче те отбелязаха рязък спад, като през 2022 г. паднаха до най-ниското си ниво от малко над 17%.

Южна Европа и Скандинавия остават крепости на социалдемократията, а страни като Испания, Португалия, Малта, Швеция и Обединеното кралство са единствените, в които подкрепата им все още надхвърля 30 %.

Въпреки че в повечето страни гласовете за тях намаляват, през последното десетилетие положителна тенденция се наблюдава при социалдемократическите партии в Дания, Финландия, Испания, Словакия и Полша. С изключение на Чехия, социалдемократите имат представителство във всички национални парламенти в Европа.

Към март 2024 г. те управляват дванадесет от общо 31 държави: съставили са еднопартийни правителства в Малта и Португалия и са участвали в управленски коалиции в Румъния, Кипър, Германия, Белгия, Дания, Испания, Норвегия, Естония, Словения и Швейцария.

Средна подкрепа за социалдемократията , 1946-2023 г. , %

Либерален консерватизъм

Консерватизмът е една от най-старите политически идеологии и възниква като опозиция на либерализма. От 70-те години на XX век обаче консервативните партии започват да включват либерални идеи, като първоначално се съсредоточават върху икономически въпроси, а по-късно включват и социалните. Това не е рязка промяна, а постепенна еволюция, която подчертава способността на консервативните партии да се адаптират и постепенно да възприемат нови идеи.

Графиката илюстрира траекторията на преобладаващите дясноцентристки партии в повечето страни, с изключения, отбелязани в страни, където силна християндемократическа партия има влияние, като Германия, Австрия и Италия.

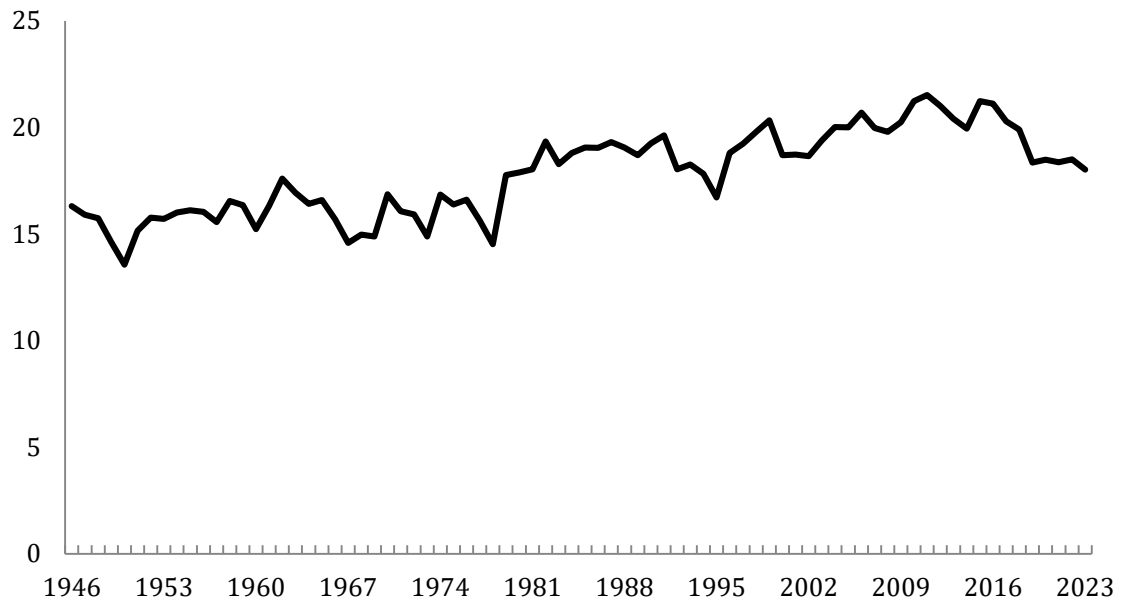
Подкрепата за либералния консерватизъм достига своя връх през 2011 г., когато получава средно 21,5% от гласовете. През последното десетилетие обаче тази подкрепа

намалява. Статистическите данни за 2023 г. отбелязват най-ниското ниво на подкрепа за либералния консерватизъм от 1994 г. насам – 18%. Индексът показва най-положителни тенденции за идеологията в Румъния и Обединеното кралство.

Понастоящем най-силна подкрепа за либералния консерватизъм се наблюдава в Обединеното кралство, Гърция и Хърватия. Консервативните партии демонстрират последователни резултати в цяла посткомунистическа Европа.

Либерално-консервативните партии днес са част от правителствата на Швеция, Ирландия, Румъния, Хърватия, Кипър, Финландия, Полша, Чешката република, Гърция, Латвия, Литва и Обединеното кралство. Към март 2024 г. либерално-консервативните партии са част и от служебното правителство в Нидерландия и ротационното правителство в България.

Средна подкрепа за либералния консерватизъм, 1946-2023 г.

Християндемокация

Християндемократическите партии постигат значителен успех в Западна Европа през първите следвоенни десетилетия, като доминират политиката на страни като Германия, Италия и Австрия, както и в страните от Бенелюкс. Индексът подчертава техния пик през 1958 г., когато средната подкрепа достига 20%. През 70-те години на XX век обаче тяхната електорална мощ започва да намалява и тази тенденция се запазва до днес. През 2023 г. подкрепата им достига втората най-ниска точка в целия разглеждан период, като най-ниската подкрепа е отчетена през 2022 г.

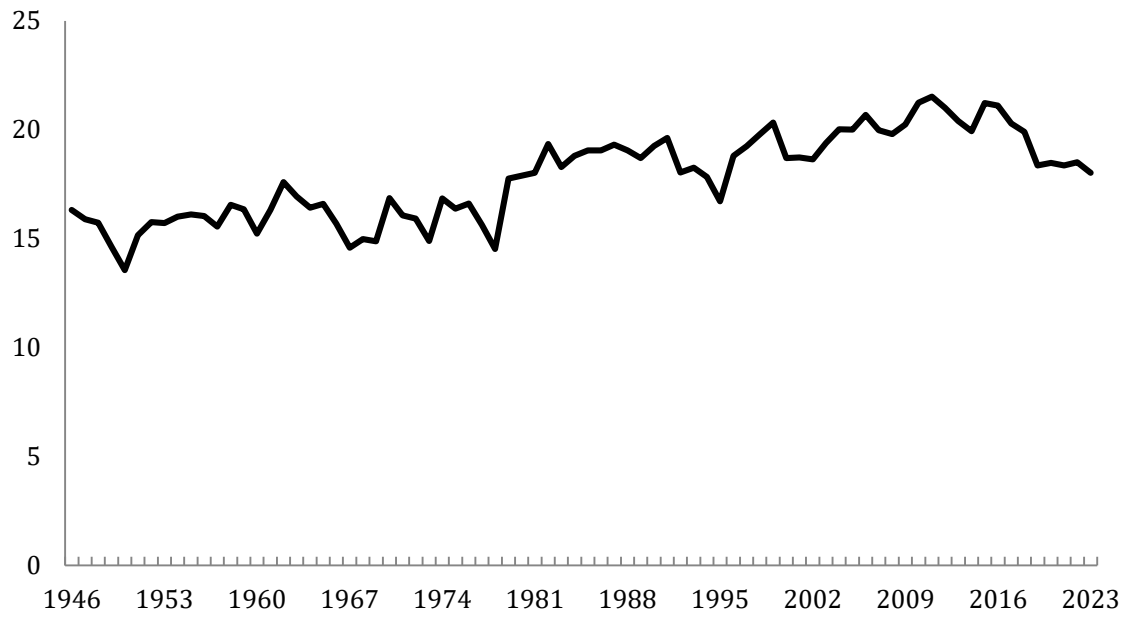
Подкрепата за християндемократическите партии остава най-силна в страните, в които те исторически са процъфтявали. Понастоящем християндемократите имат подкрепа над десет процента в седем страни: Малта, Люксембург, Белгия, Германия, Австрия, Швейцария и Нидерландия. През последните години Австрия и Финландия са

единствените страни, в които християндемократическите партии са увеличили подкрепата си в два последователни избора.

Понастоящем християндемократическите партии участват в правителствата на пет държави: Чехия, Белгия, Люксембург, Финландия и Швеция. Християндемократическата партия участва и в служебното правителство на Нидерландия.

В няколко държави основните дясноцентристки партии функционират като широки идеологически коалиции, включващи елементи на консерватизъм, християн- демокрация и либерализъм. Водещата парламентарна група в Европейския парламент- Европейската народна партия - е пример за това явление като успешно обединява християндемократически, консервативни и либерално-консервативни партии.

Средна покдрепа за християндемократията, 1946-2023 г, %

Либерализъм

Либералните партии са неизменна част от всички демокрации, като обикновено се позиционират в центъра между левите (социалистите) и десните (консерваторите) и често могат да си сътрудничат и с едните, и с другите. Либералните идеи оказват влияние върху идеологическото развитие както на десницата, така и на левицата, като социалистите и консерваторите включват либерални идеи по икономически, социални и международни въпроси. Категорията на либералните партии е разнообразна, като включва социално-либерални, либертариански, зелено-либерални и някои консервативни либерални партии. Макар че повечето партии попадат под шапката на социалния либерализъм, в рамките на тази категория има значителни различия.

Електоралната подкрепа за либералните партии е относително стабилна с течение на времето и се движи между седем и десет процента. В началото на 2000-те години обаче се наблюдава постепенен спад, като през 2009 и 2010 г. подкрепата пада под

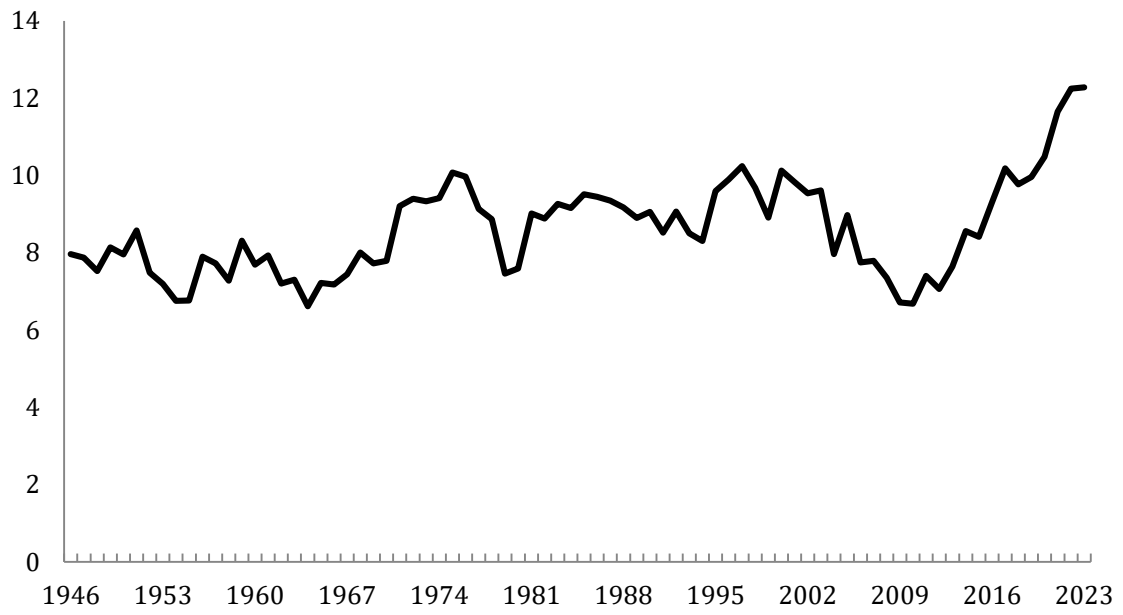
седем процента. Оттогава насам се наблюдава възраждане, което кулминира в рекордно ниво от 12,3 % през 2023 г.

Забележителното нарастване на подкрепата за либералните партии - 84% ръст за 12 години - често се пренебрегва в медиите и литературата. Този скок се дължи предимно на промени в балтийските държави, Централна и Южна Европа, въпреки че в Германия, Испания и Обединеното кралство подкрепата за либерализма намалява през същия период.

Понастоящем подкрепата за либералните партии е най-силна в Словения, Естония, Франция, България и Словакия. Положителна тенденция (ръст поне през последните два избора) може да се установи в Хърватия, Германия, Румъния, Финландия, Естония, Словакия и Франция.

Към март 2024 г. либералните партии са част от коалиционни правителства в Швеция, Люксембург, Германия, Естония, Словения, Финландия и Литва.

Средна подкрепа за либерализма, 1946-2023 г., %

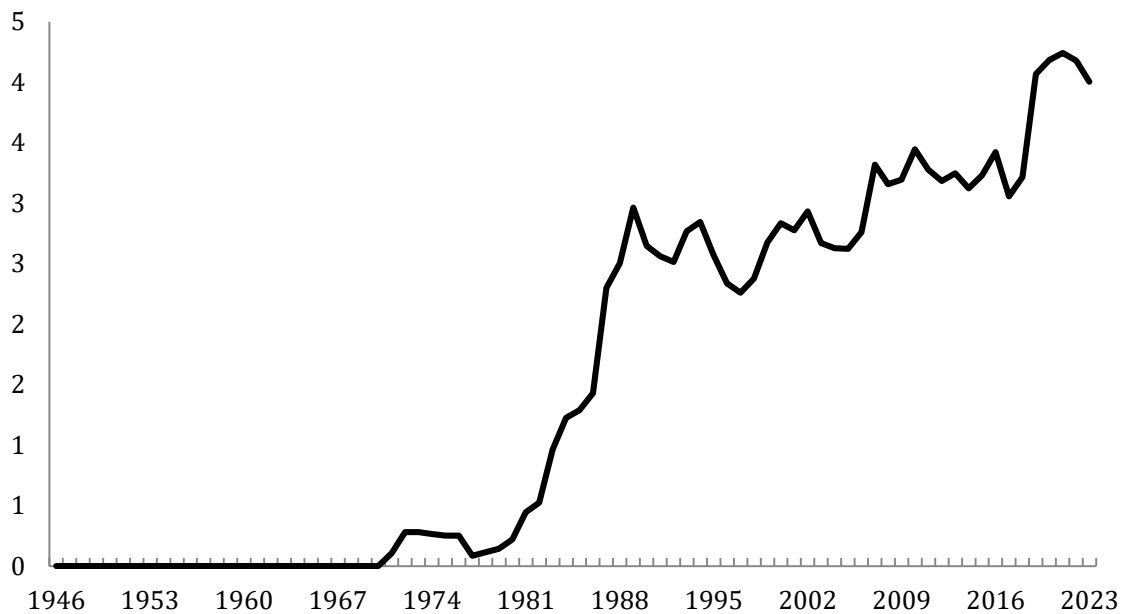
Зелени

През 80-те години на XX в. в повечето западноевропейски партийни системи се появяват зелени партии, които носят със себе си значителна промяна в политическата динамика. Макар че средната подкрепа за зелените партии достига своя връх през 2021 г., през 2023 г. тя остава на исторически високи равнища. Първоначалните крепости на зелените партии, като Белгия, Нидерландия, Люксембург, Австрия, Швейцария и Германия, продължават да показват стабилна подкрепа. Положителни тенденции се наблюдават

и в Ирландия, Румъния, Германия, Норвегия и Словения. Въпреки това зелените партии се сблъскват със значителни предизвикателства при набирането на популярност в посткомунистическа Европа, където присъствието им остава ограничено.

Понастоящем зелените партии са представени в по-малко от половината парламенти в Европа. Към март 2024 г. те ще участват в правителствени коалиции в четири държави: Германия, Ирландия, Белгия и Австрия.

Средна подкрепа за зелени, 1946-2023 г., %

Комунизъм и демократичен социализъм

След Втората световна война комунизмът придобива голяма популярност както сред избирателите, така и сред интелектуалците в Западна Европа, което води до включването на комунистически партии в ранните следвоенни правителства на няколко държави, сред които Дания, Финландия, Белгия, Люксембург, Австрия, Италия и Франция. Въпреки това до 1950 г. всички комунистически партии се оказват отново в опозиция.

Въпреки че през 40-те години на XX в. средната избирателна подкрепа за комунистическите партии е била над десет процента, през следващото десетилетие тя рязко намалява. През 60-те години на XX в. се наблюдава леко съживяване на подкрепата за крайнолевиите партии, което съвпада с фрагментацията сред крайнолявото. Новото поколение формира радикални фракции, повлияни от маоизма и други революционни идеи, отцепили се от утвърдените партии, които за мнозина, по думите на лидера на студентските бунтове Даниел Кон-Бендит, бяха "по същество сенилни". Тези отцепници обаче рядко постигат успех на изборите. По-съществено е, че се появява идеологическа промяна към еврокомунизъм, който се застъпва за изоставяне на революционните идеали и марксистко-ленинската доктрина в полза на социализъм, съвместим с демокрацията, с цел да се повиши привлекателността на радикалната левица. Тази промяна се оказва успешна за Италианската комунистическа партия

и води до промяна в крайно ляво в Дания и Норвегия.

До 1989 г. средната подкрепа за комунистическите партии на Запад намалява до около седем процента, а впоследствие спада до около два процента. Въпреки този спад комунистическите партии продължават да намират относително по-силна подкрепа в Южна Европа (Кипър, Гърция, Португалия) и Северозападна Европа (Белгия, Норвегия, Дания).

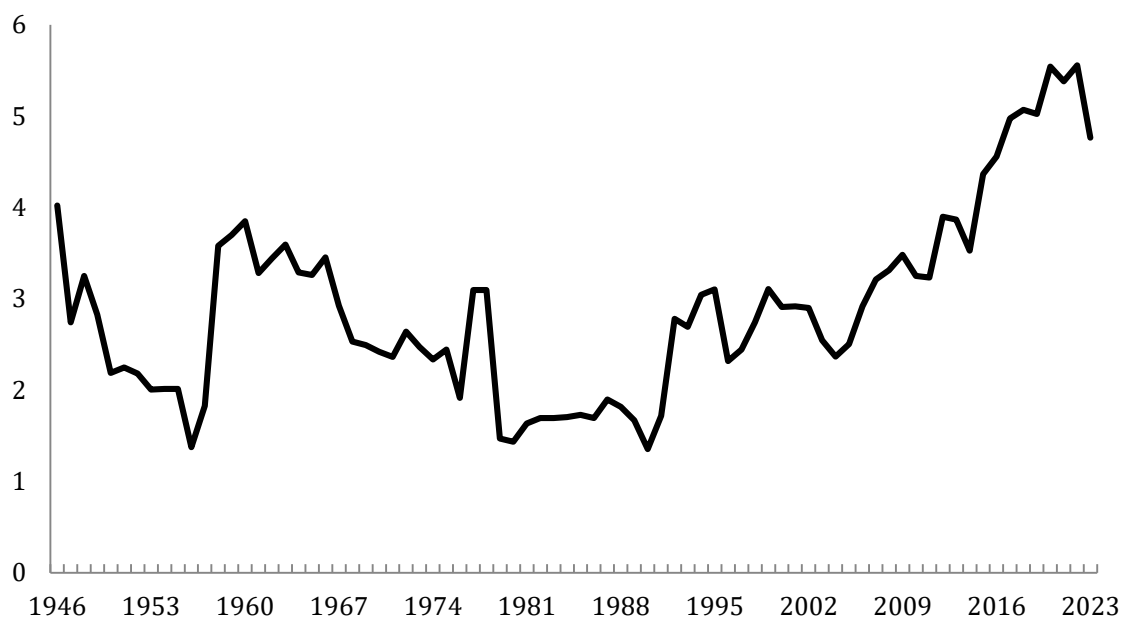
„Демократичен социализъм“ може да бъде объркваш термин. Няколко от социалдемократическите партии в Европа всъщност се наричат социалистически партии, а "демократичен социализъм" е описание, използвано от много от тях, за да се разграничат от недемократичния клон на работническото движение. В този контекст обаче демократичният социализъм се отнася до партии, които са вляво от социалдемокрацията, основават се на социалистически идеи и отхвърлят недемократичните методи. От аналитична гледна точка това включва и Италианската комунистическа партия от 70-те години на XX век. Тя е антисистемна партия, която се отказва от мечтата за революция.

Демократично-социалистическите партии получиха по-голяма подкрепа от избирателите веднага след финансовата криза от 2008 г. Това увеличение се задържа стабилно в продължение на

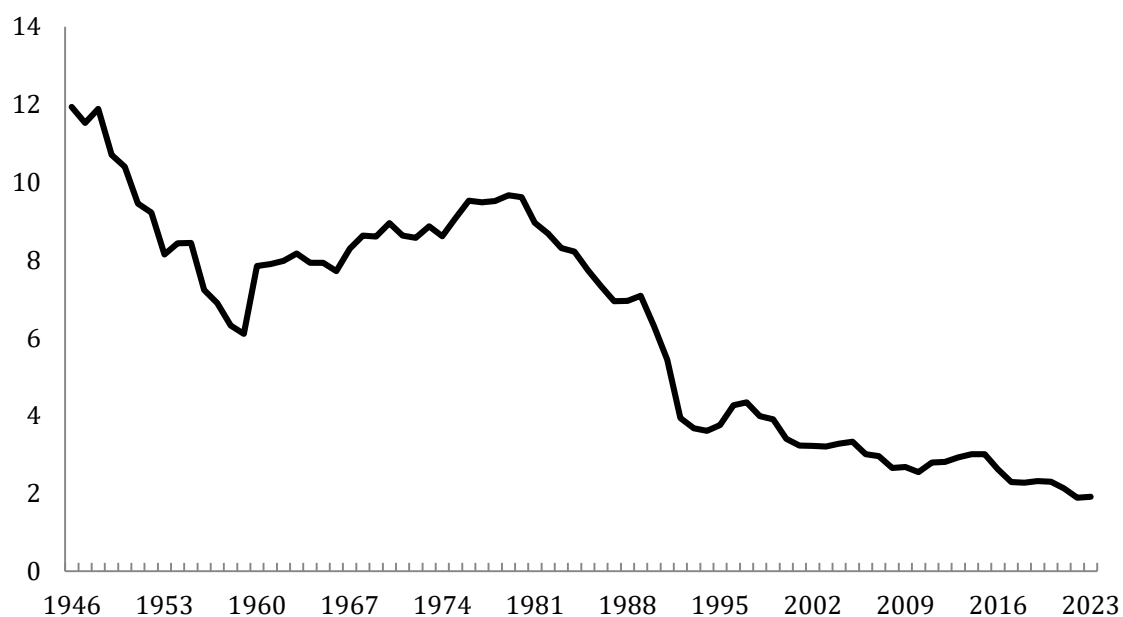
десетилетие и изглежда достигна своя връх през 2018 г. със средна подкрепа от 5,1 %. Оттогава насам подкрепата леко е намаляла. Няколко държави се открояват с много по-силна подкрепа от

страна на избирателите, особено в Южна Европа: Франция, Испания, Гърция и Ирландия. Най-слаба е подкрепата в държавите от бившия Източен блок.

Средна подкрепа за демократичен социализъм, 1946-2023 г., %

Средна подкрепа за крайна левица, 1946-2023 г., %

Националконсерватизъм и крайна десница

Партиите вдясно от утвърдената десница представляват най-малко консолидираното партийно семейство. Това се дължи на няколко фактора. На първо място, националистическите партии традиционно се борят за сътрудничество с други националистически партии. Второ, в този случай няма рязко разделение, като това между демократичния социализъм, социалдемокрацията и недемократичния комунизъм, които отдавна са се утвърдили вляво. Вместо това, разделението е аналитично и нормативно, като отделните партии заемат различни страни в различни етапи на историята си. На трето място, това партийно семейство се състои от партии, които отдавна се определят с термини извън идеологиите: популисти, партии на протеста, партии на недоволството и партии, насочени срещу властта. Макар и точен, този начин на представянето им доведе до подценяване на общото, основно идеологическо ядро, което все още съществува.

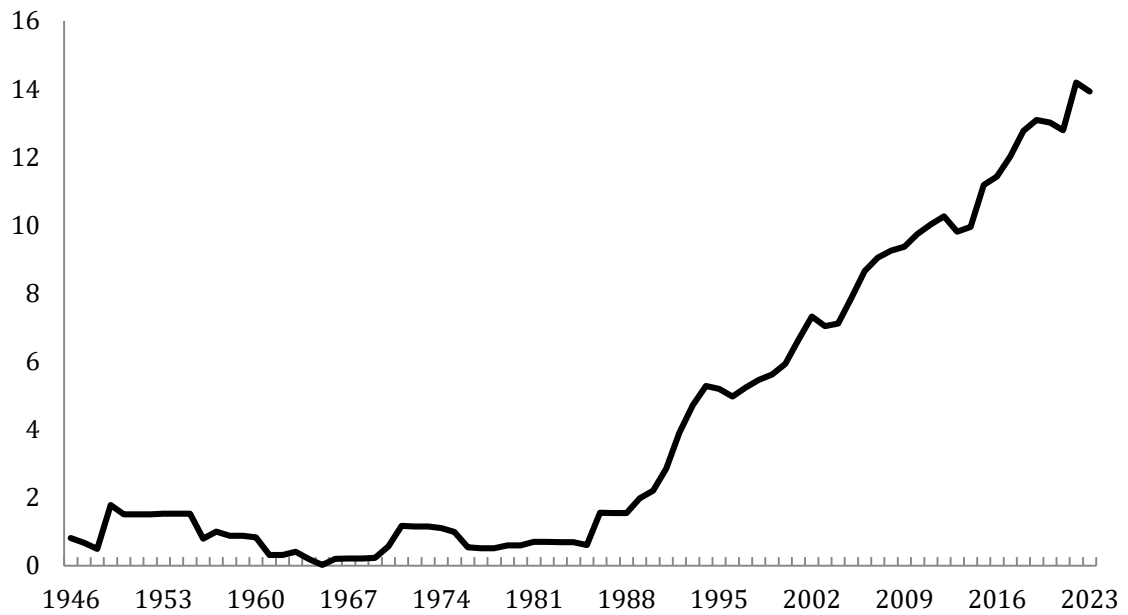
Най-важното разделение днес е това между крайно десните и национално-консервативните партии. Те се обединяват на много фронтове и често споделят както национализма, така и консерватизма. Крайнодесните партии обаче се отличават от националноконсервативните чрез възгледа си за демокрацията и

безрезервната подкрепа за авторитарните идеали.

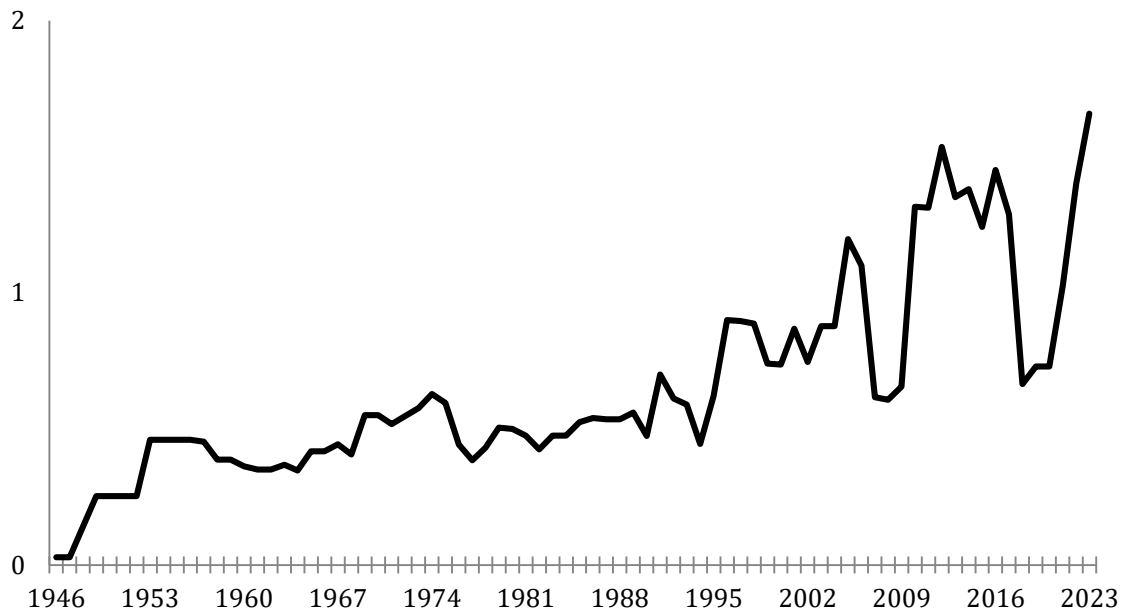
Както се вижда, подкрепата за крайнодесните партии е много слаба, въпреки че с течение на времето се е увеличила. През 2023 г. те достигат най-високото си ниво до момента: 1,7%. Когато става въпрос за толкова ниски нива, може да се очаква, че отделните партии естествено ще играят значителна роля, а увеличението през 2023 г. се дължи основно на българската партия Възраждане. Гърция, Франция, Полша и Унгария също се отличават с по-силна подкрепа за тези партии

Националноконсервативните идеи традиционно се приемат в рамките на по-широкопрофилни консервативни партии, така че графиката може да подценява историческото им значение. Въпреки това няма съмнение, че сме свидетели на забележително нарастване на броя на партиите, които могат да бъдат описани с този термин. Средната подкрепа през 2023 г. е 13,9 %, което е лек спад спрямо рекордно високата стойност през 2022 г. - 14,2 %. През 2023 г. националният консерватизъм получи 0 % подкрепа само в две държави - Исландия и Ирландия, което означава, че това е идеология с измерима подкрепа в повечето държави. Подкрепата за него е най-висока в Унгария, Полша, Италия и Швейцария, следвани от Нидерландия и скандинавските страни.

Средна подкрепа за националконсерватизма, 1946-2023 г. %

Средна подкрепа за крайната десница, 1946-2023 г. %

Популисти и авторитарни партии на власт

Не съществува единно партийно семейство, което да може да бъде описано като популистко, да не говорим за авторитарен популизъм. Партиите, описани подробно в анализа, се различават помежду си както по отношение на позицията си в пространството ляво-дясното, така в подхода си към демократичната система.

Въпреки това оценката на подкрепата за всички тези антисистемни партии има както аналитична, така и политическа стойност. Тя дава представа за степента на заплахата за утвърдените партии, както за тези, които искат да разберат протичащите процеси на промяна в европейската политика с чисто академични подбуди, така и за тези, които по политически или идеологически причини искат да се противопоставят на популизма.

Средната подкрепа за леви и десни партии в Европа, които защитават популистки и/или авторитарни идеологии, в момента е 25,1%. Въпреки че тази цифра представлява исторически високо ниво на подкрепа, 2023 г. е петата поредна година без нов ръст. Понастоящем има данни, които предполагат консолидиране на подкрепата за популистките партии, но няма индикации за по-нататъшно разширяване.

Само в две държави - Обединеното кралство и Малта - равнището на

подкрепа е под 10%. Тенденцията се засилва във Финландия, Ирландия, Швеция, Хърватия, Латвия, Италия и Франция. Подкрепата за популистите намалява в Гърция, Кипър, Литва и Дания. В няколко случая обаче тенденциите са слаби и предвид колебанията в подкрепата в повечето държави няма причина да се смята, че някоя от тези тенденции би била устойчива.

По-съществената промяна се отнася до участието им в управлението. Авторитарни партии - изключително просъветски комунистически партии - участват в почти всички западноевропейски правителства в първите следвоенни години. През 1946 г. и 1947 г. седем западноевропейски демокрации имат комунистически партии в правителството. Това обаче е бързо отминаващ етап. До 1950 г. броят им намалява до нула. През 50-те и 60-те години на XX в. има само два случая на участие на авторитарни партии в управлението: в Исландия и Финландия. През 80-те години на XX в. има между две и четири такива сътрудничества годишно, освен в Исландия и Финландия, също и във Франция, Кипър и Гърция.

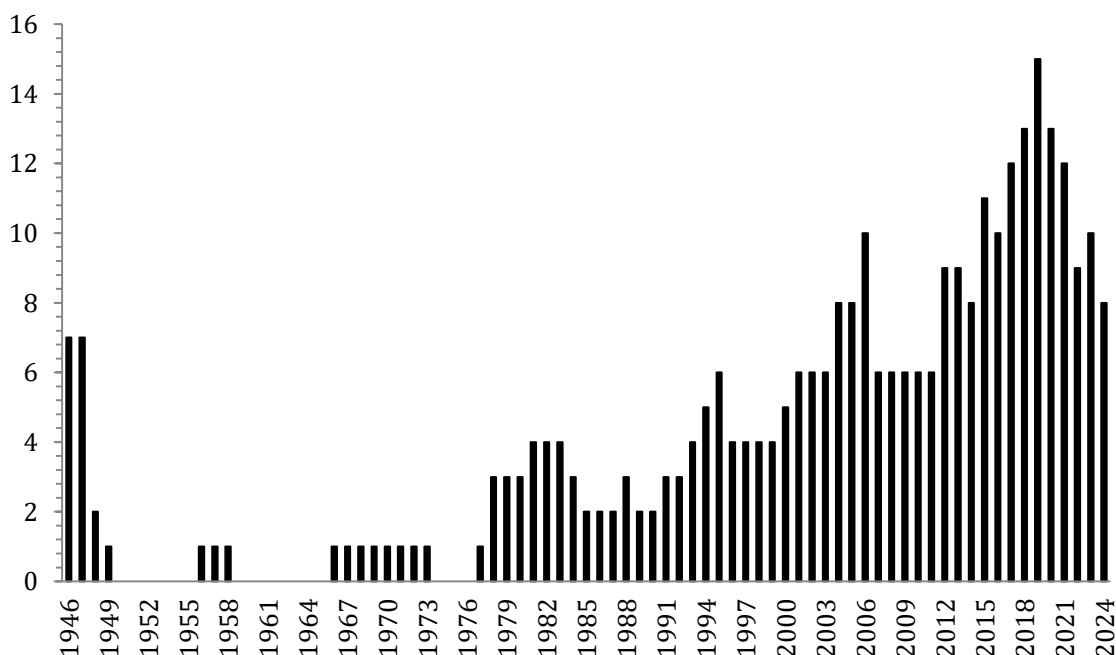
През 90-те години на миналия век броят на държавите се удвоява (от 1993 г. между 4 и 6 държави всяка година), което до голяма степен се дължи на демократизацията в Източна Европа. Естония, Румъния, Словакия и Латвия в

различни периоди имат крайно десни партии в правителствата си. Освен това към този списък се присъедини и Италия, а в началото на хилядолетието и Австрия. През първото десетилетие на новото хилядолетие се наблюдава ново разширяване, което достига своя връх през 2006 г. с 10 паралелни правителства в Европа. Две години по-късно броят им отново спада до 5, преди да започне постоянно да се увеличава до рекордните 14 държави през 2019 г., в допълнение към 5 случая на „доверие и подкрепа“. Това означава, че още преди пет години почти всяка втора държава в проучването е имала популистка или авторитарна партия в правителството, а повече от половината държави са имали популистка или авторитарна партия, която е упражнявала влияние.

Оттогава насам обаче повечето сътрудничества са прекратени, а новите са по-малко. Към март 2024 г. популистки и/или авторитарни партии участват в седем правителства в Европа, а именно в Унгария, Италия, Испания, Словакия, Словения, Финландия и Швейцария. Освен това има един случай (Швеция) на споразумение за „доверие и подкрепа“. Това бележи най-ниското ниво на участие на популистки и авторитарни партии в правителства от 2014 г. насам, като през 2019 г. то е намаляло от 14 държави.

И в този случай няма причина да се смята, че наблюдаваното е устойчива тенденция. Все пак си струва да се отбележи, че в момента сме на около 50% от влиянието, което тези партии са имали преди пет години, ако съдим по участието в правителства.

Брой държави с популистки партии в управлението, 1946-2024 г.

Как да разбираме популизма?

Смисленият анализ на популистките партии може да изглежда като сериозни предизвикателство, тъй като понятието често се прилага непоследователно и с различни конотации, често и се ползва като обида. Въпреки това, сред учените съществува консенсус, че партиите, класифицирани като популистки, споделят определени характеристики. Учените се различават по отношение на етикетите, определенията и теоретичните рамки, но са единодушни относно съществуването на популистки партии.

Това не е само теоретичен въпрос. Ако прочетете различните профили на страните в този доклад, вероятно ще придобиете усещане за пренасищане, тъй като сходни примери, аргументи и характеристики се повтарят в описанията на много партии.

Първата обща характеристика е, че тези партии основават разбирането си за света на разказ за конфликт, който противопоставя народа на елита. Това ги отличава от партиите, които се възползват от други разделения като град-село, труд-капитал, църква-държава или център-периферия. Маргарет Канован отбелязва, че популистките движения, независимо дали са леви или десни, предполагат съществуването на един-единствен "народ", който е бил маргинализиран от

управляващите корумпирани политици и непредставителен елит.³ Затова популистките партии се представят като автентичния глас на народа, позиционирайки се като защитници на народа срещу елита.

Този мироглед се изразява в често остра и безкомпромисна анти-елитарна реторика, която представя елита като корумпиран и контролиран от скрити интереси - глобализъм, капитализъм, а в случая с десните популисти - мултикултурализъм и т.н. Тази реторика също така е основана на националистическата идея за това кой представлява народа и съответно кой представлява външната група, която заплашва „местните“. За десните популисти този конфликт е екзистенциален. Ето защо, когато лидерът на Шведски демократи (SD) Джими Окесон нарича своите поддръжници "приятели на Швеция" или когато лидерът на партията Вокс Сантяго Абаскал нарича своите опоненти "антииспанци", предпоставката, която стои и зад двете, е една и съща - а именно, че някои принадлежат към нацията, а други са нейни врагове, като сред последните са културните марксисти, глобалистите, либералите, чужденците и малцинствата.

³ Canovan, Margaret, "Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy," *Political Studies*, 47:1, 1999.

По този начин популизмът е едновременно въпрос на идеология и на комуникация. Препратките към истинската воля на народа, здравия разум и ксенофобските стереотипи са ефективни инструменти за комуникация и също така отразяват идеологическия свят на популизма. Това идейно съдържание е това, което отличава популистките партии от непопулистките. Макар че непопулистките партии понякога могат да възприемат популистки комуникационни тактики, те не възприемат фундаменталната идея, че "елитът" е в изначално противоречие с "народа". Ето защо разбирането на

Икономика

В повечето демокрации възгледите по икономическите въпроси са от решаващо значение за позиционирането на партиите в спектъра ляво-дясно. Партиите, които се застъпват за по-голяма държава, по-високи данъци, по-голямо преразпределение на богатата и увеличаване на държавната собственост, се поставят в лявата част на спектъра. Партиите, които се стремят към намаляване на размера на държавата, по-ниски данъци, приватизация на публичната собственост и прилагане на пазарни решения, се разполагат вдясно. Този подход обаче описва популистките партии само отчасти. От решаващо значение са възгледите за имиграцията и националната идентичност, което означава, че популистките партии, които се противопоставят на имиграцията, обикновено се класифицират като десни

популизма изисква да се погледне отвъд неговите повърхностни прояви и да се проучат неговите идеологически основи.

Популизмът може да се съчетае с различни идеи и становища по други въпроси. В настоящия доклад най-значимите популистки партии в съвременната европейска политика са класифицирани в четири категории: икономически въпроси, социални и културни въпроси, въпроси, свързани с Европейския съюз (ЕС), и демократично доверие.

популисти, независимо от позицията им по икономическите въпроси.

Различията между популистките партии по отношение на икономическите възгледи са значителни. Докато някои от тях все още признават традиционния спектър ляво-дясно, други виждат в него отклоняване на вниманието от истинския конфликт: този между елита и народа.

От 60-те основни партии, посочени в доклада, 18 са класифицирани като десни, а 25 - като леви. На практика това означава, че всички партии, които обикновено се определят като леви популистки, имат и ясно изразена лява икономическа политика, докато тези, които са определени като десни популистки, са разделени между ясно изразена дясна и центристка икономическа политика.

През февруари 2024 г. на корицата на *The Economist* е изобразена модифицирана шапка Make America Great Again (MAGA), която символизира не само Америка, но и Унгария, Италия, Нидерландия и още няколко държави, стремящи се да станат "отново велики" под егидата на "глобален антиглобалистки алианс" (или GAGA). Водещата статия подчертава колко противоречиви са принципите на национално-консервативните партии на съвременния пазарно ориентиран консерватизъм. Те не вярват на пазарите и големите корпорации, не обичат свободната търговия и международното сътрудничество, но силно вярват в силата на държавата като инструмент за постигане на собствените им виждания. Често те не уважават обществените институции и върховенството на закона и са готови да ги манипулират, за да обслужват собствените си цели.

Изключително важно е да се подчертаят тези различия, особено когато интелектуалните лидери на национално-консервативното движение предявяват претенции към наследството на Тачър и Рейгън. Разликата обаче не е само в идеалите. Днешните национално-консервативни партии излизат скъпо и за своите държави. В изследване, публикувано в края на 2023 г., се разглеждат икономическите последици от управлението на популистките партии. Последиците са значителни: 15 години

популистко управление понижават БВП на глава от населението на дадена страна с 10% в сравнение с непопулисткото управление.⁴

Икономическите резултати от приемането на десния популизъм често се пренебрегват. Въпреки че на тези движения се обръща голямо внимание заради политиките им по отношение на произхода и имиграцията, техните възгледи за икономическата политика рядко се разглеждат или вземат насериозно. До известна степен този подход е разбираем. Популистките партии рядко дават приоритет на икономическите въпроси. В исторически план има някои изключения - Партията на прогреса на Могенс Глиструп в Дания през 70-те години на XX в. и шведската Нова демокрация в началото на 90-те години на XX в. например, като и двете стартират като протестни партии срещу високите данъци и бюрокрацията - но в по-ново време имиграцията и противопоставянето на ЕС винаги имат предимство.

Това не означава, че икономическите политики са маловажни. Няма ясна закономерност, но като цяло се забелязва ориентиране наляво, което се засилва още повече през последните години. Десните популисти и техните избиратели искат намаляване на данъците, но не за сметка на влошаване на благосъстоянието. Те искат да се намаляват публичните разходи, но само

⁴ Funke, Manuel, Moritz Schularick, and Christoph Trebesch, "Populist Leaders and the Economy." *American Economic Review*, 113:12, 2023.

<https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.20202045>

за имигранти, малцинства или наднационални организации. Те имат фундаментално протекционистично виждане за търговията и международната икономика. Освен това с течение на времето някои от тези партии се насочиха от дясно към ляво.

Култура

Макар че материално обусловеният конфликт между ляво и дясно е характерен за всички европейски демокрации, конфликтите, свързани с културните ценности, са придобили различна тежест в различните части на континента. С течение на времето обаче това измерение придобива все по-голямо значение и именно тези въпроси са в центъра на продължаващите така наречени „културни войни“. Основни действащи лица в този контекст са популистките партии: те отдадоха приоритет на тези въпроси, възползваха се от тях и успешно успяха да променят целия политически пейзаж.

От 60-те основни партии, описани в доклада, само 11 са класифицирани като прогресивни по социалните теми. Седемнадесет от партиите са определени като умерени, а 32 - като консервативни. На практика това означава, че почти всички партии, които обикновено се определят като дясно-популистки, имат и ясно изразена консервативна политика по социалните въпроси, докато тези, които се определят като ляво-популистки, са разделени между прогресивни, умерени и дори консервативни.

СД отчасти се противопоставя на тази тенденция; в икономическата област днес тя е по-дясна, отколкото преди десет години, макар да е ясно, че все още стои значително по-наляво от управляващите дясноцентристки партии.

От само себе си се разбира, че националистическите партии са склонни да поставят национализма над всичко. Въпреки че противопоставянето на имиграцията може да е това, което привлича много избиратели, основната цел на тези партии е да поддържат етническа и културна хомогенност. Ето защо през последните тридесет години унгарските националисти насърчават имиграцията на етнически унгарци. По подобен начин Вокс насърчава имиграцията в Испания от Латинска Америка. Може да се постави под въпрос дали тези партии вярват във възможността за асимилация, за която претендират, че изискват. Това не означава, че другите аргументи срещу имиграцията са без значение: икономическите аргументи и опасенията за престъпността и социалното напрежение са убедителни. Независимо от това, независимо от успеха на имигрантите в интеграцията им на пазара на труда, съществува една по-съществена заплаха.

Въз основа на същите идеологически мотиви националистическите партии се противопоставят и на правата на етническите малцинства. Съпротивата

срещу политиките на идентичността - а напоследък и срещу така нареченото "woke" движение - е силно мобилизираща. Левите популистки партии са по-разделени по тези въпроси. За някои от тях антирасизмът, "woke" и правата на малцинствата са критични идеологически проекти със значителен мобилизационен потенциал. Други партии или фракции в тях обаче са взели друго решение и са се стремят да намалят конфликта с националистическите партии по културните въпроси. Това доведе до интензивни вътрешни борби в левите радикални партии в страни като Швеция и Германия.

Семейството е крайъгълен камък на консервативната идеология и едва ли е изненадващо, че националните консервативни партии са възприели традиционния възглед за семейството. Много от тези партии водят началото си от това, което най-добре може да се опише като реакционни политически проекти. Френската популистка традиция - от която произлизат както пюадизмът, така и Националният фронт на Жан-Мари Льо Пен - е добър пример за това. Това е консерватизъм, дълбоко вкоренен в епохата, когато жените не са навлизали в работната сила, хомосексуалните са били „в килера“, а европейските империи са управлявали

Европа

Според европейските националисти ЕС е коренът на повечето проблеми. Всеки

света - т.е. свят и общество, основани на естествени и консервативни йерархии.

Въпреки че днес силата на тези нагласи е намаляла, идеологическото им наследство продължава да съществува, макар и с различия по регионален и национален признак. Популистите в Северна Европа например са сравнително либерални във възгледите си за равенството между половете, абортите и еднополовите връзки. За разлика от тях популистите в Южна и Източна Европа поддържат по-консервативни възгледи.

Популистките партии имат различно и отношение към религията. Ляво-популистките партии почти винаги споделят секуларистските идеали, доминиращи в левите радикални движения, като възгледите им често граничат с враждебност към религията. Много националистически партии, особено в Южна и Източна Европа, са склонни да се съюзават с водещите църкви, като същевременно остро критикуват други религии, особено исляма. Скандинавските и северноевропейските популистки партии са по-разделени, като често в самите партии някои фракции искат да подчертаят християнското си наследство, докато други са по-общо критични към религията.

предизборен манифест или политически документ на европейска

националистическа партия от която и да е година неизменно съдържа идеологически мотивирана критика на ЕС. За националистите националната държава е единствената легитимна арена за упражняване на властта - наднационализмът е изначално несъвместим със суверенитета на нациите. Ето защо "европеизацията" е също толкова омразна, колкото и глобализацията, а противопоставянето на ЕС е печеливша формула. Наред с въпроса за миграцията, никоя друга тема не е водила до толкова силна мобилизация на националистическите, крайнодесните и дясно-популистките партии, както ЕС.

Но има и признаци, че нещата започват да се променят. Макар че противопоставянето срещу ЕС винаги е било в центъра на усилията им, в евроскептичните партии се наблюдава фундаментална промяна във възгледите им за Европа, което прави изборите за Европейски парламент през 2024 г. по-интересни, отколкото са били от много време насам. Малко партии се застъпват за незабавно оттегляне от ЕС. SD, например, вече не настоява за оттегляне. В Италия Джорджия Мелони изненада мнозина с постоянно проевропейската си позиция по време на мандата си като министър-председател. Марин Льо Пен - която по време на сътрудничеството си с Вилдерс се кичеше с титлата "Мадам Фрекзит" - се отказа от обещанието за референдум за оттегляне от Съюза при загубата на президентските избори през 2017 г. На

среща с избиратели пет години по-късно, тя обеща, че Франция ще остане член на ЕС, дори ако стане президент.

От 60-те основни партии, посочени в доклада, само 22 са класифицирани като твърди евроскептици. 29 партии са класифицирани като "меки" евроскептици, а девет са категоризирани като проевропейски.

Възможно е да виждаме началото на ново разделение в европейската политика. Тези партии все повече поемат ролята на защитници на общата европейска култура, идентичност и начин на живот. Тази промяна не е само тактическа, наложена от Брекзит и Путин. Тя е и идеологическа. По-рано враждебността към ЕС беше мотивирана от схващането, че Брюксел застрашава националните идентичности. Сега тези много от тези партии пропагандират идеята, че ЕС се управлява от космополитен елит, който предава европейската култура. Този евроскептицизъм, за разлика от предишната анти-европейска позиция, е мотивиран от новооткрита любов към Европа. В този наратив Европа се разграничава в опозиция на Турция, исляма, Близкия изток, Северна Африка и - от февруари 2022 г., може би отново - Русия. Европейският начин на живот се възприема като застрашен от тези външни сили. В такава екзистенциална борба преходът към по-прагматичен възглед за ЕС е средство за насърчаване на разказа за сблъсъка на цивилизациите в Европа.

Демокрация

Връзката между популизма и демокрацията е сложна и подлежи на различни тълкувания. Докато някои разглеждат популизма като негативна сила и дори заплаха за демокрацията, други твърдят, че той е неразделна част от демокрацията и представлява жизненоважно напрежение между елита и електората.

Въпреки че по определение популистките партии са антисистемни, те не са непременно антидемократични. Политологът Такис С. Папас предлага понятието "демократичен нелиберализъм", за да дефинира съвременния популизъм.⁵ Тази гледна точка признава правото на мнозинството да взема решения, но отхвърля либералните ограничения върху политическата власт. Както отбелязва политологът Кас Муде в своето станало вече класическо изследване, по този начин популизмът може да служи като алтернатива на недемократичните форми на либерализма. В най-добрата си форма популизмът може да действа като коректив на политическия елит, който не се придържа към демократичните принципи.⁶

Мнозина смятат, че популизмът е несъвместим по своята същност с либералната демокрация. По

определение популизмът се придържа към идеята за обща воля и хомогенна нация. Това е в противоречие с плуралистичния характер на либералните демокрации. Затова например политологът Ян-Вернер Мюлер твърди, че популизмът винаги представлява заплаха за демокрацията и че двете са несъвместими.⁷ Човек трябва да избере дали да бъде демократ или популист. В обзорна статия в *The Oxford Handbook of Populism* (2017 г.) Щефан Руменс твърди, че въпреки че популизмът със сигурност може да се разглежда като симптом на дефектна демокрация, от това не следва, че самият популизъм е лекарството. Руменс посочва, че тези, които приемат демократичния потенциал на популизма, обикновено допускат, че самата либерална демокрация е парадокс, защото за тези хора либералната демокрация по своята същност съдържа напрежение между предполагаемо противоположните сили на народната воля (демокрацията) и правата (либерализма). Но това тълкуване далеч не е ясно, напомня Руменс. Вместо това либералната демокрация трябва да се разглежда като единна система. Руменс обобщава: "Популизмът, в смисъл на "чиста народна воля", не е съставна част на либералната демокрация, а е

⁵ Pappas, Takis S, *Populism and liberal democracy. A comparative and theoretical analysis.* Oxford University Press, 2019.

⁶ Mudde, Cas, *Populist radical right parties in Europe,* Cambridge University Press, 2007 г.

⁷ Müller, Jan-Werner, *What is populism?* University of Pennsylvania Press, 2016.

идеология, фундаментално противопоставяща се на нейните ценности и процедури".

Други твърдят, че популизмът все пак изпълнява определена функция. Демокрациите създават елити и този неизбежен елитизъм трябва да бъде балансиран. Ето защо напомнянето, че утвърдените партии имат избиратели, които трябва да представляват, и следователно трябва да закрепят своя избор, може да бъде полезно. В този смисъл може да се каже, че популизмът служи като коректив, като необходим инструмент за възстановяване, когато демократичният елит изгуби своята опора. Неотдавнашно проучване показва, че удовлетвореността на избирателите от начина, по който функционира демокрацията, се е увеличила, след като десни популистки партии са били включени в правителствата в няколко европейски държави.⁸ Разбира се, по-положителни стават предимно мненията на симпатизантите на партията, докато съответното недоволство от страна на опонентите не е толкова силно изразено. Съществуват и някои доказателства, които сочат, че популистките партии са допринесли за повишаване на избирателната активност, като са мобилизирали избиратели, които иначе биха се въздържали от гласуване.

⁸ Hartevelde, E., Kokkonen, A., Linde, J. & Dahlberg, S., "A tough trade-off?: The asymmetrical impact of populist radical right inclusion on satisfaction

В годишния си доклад за състоянието на демокрацията списание Economist твърди, че "участието на десни партии като Шведските демократи или Финландската партия в правителството само по себе си не е в ущърб на демокрацията; всъщност изключването на такива партии, които имат подкрепата на голяма част от избирателите, може да се тълкува като антидемократично".⁹

Все още е твърде рано да се прогнозира дългосрочните последици от успехите на популистите в Европа, тъй като има само няколко продължителни правителствени сътрудничества с участието на популистки партии. Много от тези сътрудничества са били краткотрайни поради трудностите, които популистките партии срещат при постигането на компромис с утвърдените партии. Освен това в случаите, когато популистките партии са участвали в коалиционни правителства, те обикновено заемат само няколко министерски поста, което допълнително затруднява оценката на цялостното им въздействие върху политиката.

Наративът за заплахата за либералната демокрация се обосновава с идеологическите корени на партиите. Въпреки това, поне в Западна Европа, все още няма признаци, че авторитарният популизъм е отслабил някоя от демокрациите. В Източна Европа обаче условията са различни, тъй

with democracy and government." *European Political Science Review*, 13:1, 2021.

⁹ Economist Intelligence Unit, 2023 г., стр. 40.

като национализмът е основна тема в обществения дебат, а популизмът е невъзможно да бъде разбран извън контекста на дълбоката корупция.

В проучване от 2016 г. на политолозите Тийцке Аккерман, Сара Л. де Ланге и Матайс Рудуейн се твърди, че десните популистки партии не са склонни да правят компромиси по основните си теми като имиграцията и мултикултурализма.¹⁰ Този извод съответства на факта, че много от тези партии се свързват силно само с една или две ключови политически теми. Въпреки това цялостното въздействие на популистките партии в управлението е сложно: макар че като цяло те се придържат към демократичните норми и изпълняват коалиционните си споразумения, те често запазват популистката си реторика и не разширяват значително политическия си репертоар.

Разликата между авторитарните и неавторитарните идеологии е от решаващо значение. Въпреки това дори неавторитарните популисти имат демократична перспектива, която се отклонява от мейнстрийма в повечето страни. При авторитарния популизъм липсва интерес, а понякога и търпение към конституционното правораздаване. Антон Пелинка определя популизма

като "... общ протест срещу контрола и балансите, въведени, за да предотвратят "прякото управление на народа"¹¹, а политологът Тийцке Аккерман заключава, че популистките партии са "активисти по отношение на закона".¹² Покойният председател на успешната преди това полска популистка партия Самообрана Анджей Лепер формулира лаконично този възглед за демокрацията: "Ако законът работи срещу хората и общоприетите представи за законност, тогава той не е закон. Единственото, което може да се направи, е да се наруши в името на мнозинството".¹³

Затова популистите предпочитат по-малко ограничения в демократичния процес, за да позволят на временните мнозинства да приемат и прилагат нови закони. Механизмите, които забавят процедурата, се разглеждат като пречки пред мнозинството. Колективно народът има предимство пред отделни лица или малцинствени групи. Според Кас Муде десните популисти, веднага щом достигнат до властта, практикуват идеала за "...крайна форма на мажоритарна демокрация, в която правата на малцинствата могат да съществуват само докато имат подкрепата на мнозинството".¹⁴ Това означава също, че на съдилищата не трябва да се позволява да налагат вето

¹⁰ Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe. Into the Mainstream?

¹¹ Pelinka, Anton (2013), "Right-wing populism: Concept and typology" in Right-wing populism in Europe. Politics and Discourse (Wodar, Khosravini & Mral, eds). London: Bloomsbury. Page 3.

¹² Akkerman, Tjitske (2005), "Anti-immigration parties and the defence of liberal values: The

exceptional case of the List Pim Fortuyn". Journal of Political Ideologies, 10:3.

¹³ Mudde, Cas (2007), Populist Radical Right Parties in Europe. Cambridge: Cambridge University Press, p. 154..

¹⁴ Mudde, Cas (2007), Populist Radical Right Parties in Europe. Cambridge: Cambridge University Press, p. 156.

върху законодателството, което обяснява честите конфликти между авторитарните популисти на власт и конституционните съдилища.

От 60-те основни партии, посочени в доклада, 18 са класифицирани като партии с висока степен на демократично доверие, 22 са класифицирани като партии със средна степен на демократично доверие и 20 - с ниска степен на демократично доверие.

Има обаче две държави, в които ефектите от успехите на популистите са добре документирани. В Унгария националконсервативната партия на Виктор Орбан Фидес - Унгарски граждански алианс е доминиращата управляваща партия от 2010 г. насам, а в Полша националконсервативната партия PiS беше водещата управляваща партия през 2005-2007 г. и след това отново през 2015-2023 г. И в двете страни демокрацията е понесла щети: избирателните закони са променени в ущърб на опозицията, независимостта на медиите е ограничена, мисията и съставът на конституционните съдилища са променени в полза на правителството, академичната свобода е застрашена, чуждестранните организации са подкопани, а правата на жените и малцинствата са ограничени. Понякога те бяха заплашвани със санкции от Брюксел и бързо се понижиха в оценките на независимата демокрация.

Не е ясно обаче доколко събитията в Унгария и Полша са представителни за

останалата част от Европа, особено за Западна Европа. Нито Полша, нито Унгария бяха стабилни демокрации, случайно попаднали в ръцете на безскрупулни демагози. Цялостният демократичен опит на Полша преди 1989 г. се ограничава до няколко години през 20-те години на XX век, докато Унгария остава авторитарна държава през целия междувоенен период. Дори в първите години след падането на комунизма разделителната линия между авторитарна и либертарианска десница беше очевидна, както и напрежението между национализма и либерализма. Нещо повече, и в двете страни изборните успехи бяха улеснени от корумпираната левица, която все още се свързва с комунистическите диктатури.

В цялата европейска история парламентарните органи са включвали партии, които се противопоставят на демократичната система, в която работят. "Въпреки това между авторитарната десница и либертарианската десница съществува съществена качествена разлика: първите изрично отхвърлят демокрацията и нейните управленски структури, докато вторите се стремят да подкопаят демократичните правила отвътре на системата. Ето защо остава жизненоважна задача да се опитаме да определим разделителната линия между авторитаризма и популизма, въпреки че това може да се окаже предизвикателство."

Заключения

Като начало нека кажем в какво сме сигурни. Първо, десните популистски партии нарастват непрекъснато през последните тридесет години. Те се разраснаха заедно с нарастващото търсене на техните идеи - за имиграцията, Европа, мултикултурализма, глобализацията - и благодарение на способността им да адаптират реториката и програмите си към равнище на радикализъм, което избирателите могат да понесат.

Това само по себе си е най-важното обяснение, тъй като то се върти около политико-идеологическо предлагане, което отговаря на търсенето. Разбира се, самите партии са допринесли за увеличаването на търсенето, като са се мобилизирали около тези измерения на конфликта, но няма доказателства, които да сочат, че търсенето е било изкуствено създадено.

На второ място, те се развиват независимо от икономическите кризи и растежа. На много места съществува силно изкушение да се обясни растежът на популизма в стпански план, като за предпочитане е да може да се обвини икономическата политика на опонентите за появата му. Особено отляво има силно желание възходът на популизма да се припише на неолибералните икономически политики. Но това обяснение е трудно да се съчетае с това как всъщност изглеждат тенденциите. Ангажираността с безработицата,

недоволството от съкращенията (или високите данъци) и неспособността да се генерира растеж могат да бъдат в най-добрия случай частични обяснения.

На трето място, те се развиват независимо от действията на другите партии спрямо тях. Това е важен момент. Много енергия е била посветена на това да се дават съвети на установените партии: дали да си сътрудничат, да се конкурират, да пренебрегват или да се противопоставят? Стратегията на санитарния кордон е изпробвана в много страни, но никога не се е задържала във времето, като се има предвид, че целта е била да се намали подкрепата. Дори в страните, в които партиите все още са държани настрана от участие в управлението - Белгия, Германия - те косвено са имали значително влияние върху политиката чрез натиска, който са създавали единствено въз основа на електоралната си тежест. Тази стратегия на изолация може, разбира се, да бъде подкрепяна и по други причини, но тя постига слаби резултати по отношение на изследваното в настоящия индекс.

Четвърто, те се развиват независимо от политическата обстановка. Политическите системи и политическата култура могат да забавят тези процеси, но в дългосрочен план дори негостоприемните системи допускат популисти. UKIP така и не успя да се наложи на парламентарните избори

поради избирателната система на Великобритания, но за сметка на това успя да спечели изборите за Европейски парламент и да провокира провеждането на референдум, който реши бъдещето на страната за дълги години. Преди петнадесет години Швеция беше смятана за загубена кауза за националистите. Преди десет години същото се казваше, позовавайки се на наследството на Франко, за Испания. Преди пет години, позовавайки се на наследството на Салазар, това се смяташе за Португалия.

И накрая, в повечето случаи те идват на власт, защото утвърдените десни партии смятат, че сътрудничеството с тях е по-малко болезнен вариант от вечното противопоставяне или продължителното и безплодно сътрудничество с левите партии. Единствено в Унгария, Италия и Полша, а донякъде и в Чешката република, Словакия и Словения авторитарните/популистките партии са достигнали до най-високите позиции благодарение на собствените си заслуги. В огромното мнозинство от случаите те са били поканени от утвърдени партии.

Въпреки това, макар че това несъмнено се намираме на нов етап, е важно да си припомним историческия опит на нашите демокрации. Антисистемните партии отдавна присъстват в европейските демокрации, като се развиват в различни форми с течение на времето. От значителното влияние на комунистическите партии в

следвоенните години до първата поява на популистки партии през 50-те години на XX век и големите сътресения в партийните системи през 70-те години на XX век, европейската политика е била свидетел на палитра от антисистемни движения, които са се появявали и изчезвали.

Въпреки че историческите сравнения осигуряват контекст, настоящият доклад подчертава факта, че днешната подкрепа за популизма е на безпрецедентно равнище. Това повдига въпроси за съществените разлики между съвременните популистки партии и партиите-претенденти от предишните поколения. Трябва да се оцени същността на политиката, отвъд популистката фасада.

Сравняването например на комунистите, подкрепяни от Москва през 50-те години на XX век, с националистите, подкрепяни от Путин през 2020-те години, представлява предизвикателство, тъй като се оценява относителната заплаха, която представляват различните категории антисистемни партии. По подобен начин преценката дали например една малка крайнодясна партия представлява по-голяма заплаха от по-голяма лява популистка партия зависи преди всичко от личните ценности и перспективи.

В доклада се подчертава и парадоксалната траектория на антисистемните партии, като се отбелязва, че успехът в оспорването на установения ред може да доведе до

интеграция в политическия мейнстрийм. Данните показват, че антисистемните партии вече са интегрирани в повечето европейски демокрации, като в някакъв момент са били включени в правителства или в споразумения за „доверие и подкрепа“ в 27 от 31 държави, включени в този индекс. Единствените изключения са Германия, Ирландия, Малта и Хърватия (която е включена в индекса от 2000 г.).

Трябва да се подчертае, че дългосрочните последици от тези събития все още не са известни. Преди общоприетото мнение беше, че популистките партии са успешни в опозиция, но се провалят в управлението, както по отношение на способността им да прилагат политики, така и да задържат избирателите си. И наистина, отговорността има своята политическа цена. Засега обаче не е сигурно, че цената е по-висока за популистите, отколкото за която и да е друга партия. Преди почти десетилетие Албертази и Макдонъл твърдяха, че "популистките партии не са нито неизбежно епизодични, нито са обречени да се провалят, когато са на власт", и това твърдение звучи още по-вярно сега.¹⁵

¹⁵ Daniele Albertazzi & Duncan McDonnell (2015), *Populists in Power*, Routledge, стр. 3.